

AGRICULTURA DE MUNTE ÎN TERASE - ARGUMENT AL VECHIMII CIVILIZAȚIEI AGRARE ROMÂNEȘTI ÎN TRANSILVANIA

Geografii, sociologii și etnografii români au sesizat de timpuriu practicarea pe scară largă a agriculturii în zonele de munte pînă la "înălțimi unde ne-am aștepta să întâlnim o populație mai degrabă pastorală decât agricolă"¹.

Această afirmație, care aparține lui Romulus Vuia, pare oarecum paradoxală dar poate fi explicată atât din punct de vedere geografic cât și istoric. Nu de puține ori Carpații românești au fost asemuiți cu o "sumă de plaiuri" - Simion Mehedinți². S-a mai evocat aspectul de șesuri suspendate pe care frecvența mare a platformelor de eroziune o dau unora dintre ramurile Carpaților românești.

În contextul lucrării de față ne interesează mai puțin agricultura practică pe platformele amintite. În atenția noastră stă în exclusivitate agricultura practică de-a lungul curbelor de nivel pe versanții cu expunere favorabilă ai munților sau dealurilor mai înalte în condiții pe care le putem considera improprii pentru agricultură.

Dintre cercetătorii care au acordat atenție deosebită agriculturii de munte în general - iar celei de versant în special - amintim numele geografilor Ion Gonea, Laurian Someșan, Victor Tufescu, a etnografilor Romulus Vuia care a studiat acest aspect cu deosebire în Munții Poiana Ruscăi (în zona pădurilor Hunedoarei), Nicolae Dunăre (care a efectuat cercetări cu deosebire în Munții Apuseni, în Țara Bârsei și în ținutul Năsăudului), Valer Butură, Lucia Apolsan, Kos Károly, căruiia îi datorăm studiile cu privire la satele maghiare din Bazinul Calatei. De remarcat este faptul că o lucrare dedicată civilizației montane românești, aparținătoare lui Radu Rey, nu se ocupă de această agricultură în versant care se impune în peisajul unor zone importante din Transilvania dar și în afara ei.

Ținând cont de latitudinea la care este situată țara noastră, de condițiile climaterice, agricultura de versant urcă pînă la înălțimi apreciabile, 1200 m altitudine în Munții Apuseni, 1000-1100 m în Munții Poiana Ruscăi³. Aceste zone muntoase amintite pot fi considerate ca zone ale agriculturii de versant sau ale agriculturii în terase cum se numește ea în literatura de specialitate etnografică. Alături de aceste zone, agricultură în terase mai întâlnim în ținuturile Năsăudului și Maramureșului, în Țara Bârsei, în Depresiunea Sibiului.

De remarcat că exceptând Depresiunea Calatei locuită de o populație mixtă româno-maghiară, Țara Bârsei și Depresiunea Sibiului cu populație româno-germană, toate celelalte zone transilvane în care s-a practicat și se practică agricultură în terase sunt locuite exclusiv sau preponderent de populație românească. Este interesant faptul că în depresiunile cu populație mixtă din Transilvania s-a ajuns la repartizarea pământului între români și maghiari sau români și sași făcută în următoarea manieră: maghiarii au ocupat pământurile plane din luncile care străbat aceste zone, pe când românii au ocupat versanții munților care înconjoară aceste depresiuni pînă la înălțimi apreciabile. Un exemplu ni-l oferă Ștefan Manciulea cu referire la Bazinul Trascăului. Explicația oferită este de ordin istoric: "Pământul cultivat de către satele românești e așezat în regiuni mai sărace departe de vatra satului, pe coaste și ponoare, deoarece localităților ungurești li s-a dat de către fosta stăpânire toate părțile roditoare ale bazinului"⁴.

Venind mai aproape de noi, exemple asemănătoare ne oferă satele bihorene Fineș și Tărcaia. În primul caz, localitate cu o populație mixtă, ungerii ocupă partea din jos a satului, românii fiind situați în amonte, spre versanții Munților Codru-Moma. În cel de-al doilea caz, Tărcaia este astăzi o localitate aproape exclusiv maghiară, populația românească fiind împinsă pe valea Tărcăiței mult în interiorul munților.

Există deosebire între diversele zone în ceea ce privește raportul stabilit între vatra satului și terenurile

¹ Romulus Vuia, *Dovezi etnografice despre vechimea și continuitatea românilor în Transilvania, Studii de etnografie și folclor*, vol. I, Editura Minerva, București, 1975.

² Barbu Ștefănescu, *Implicații ecologice ale agriculturii tradiționale de munte*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p.367.

³ Valer Butură, *Sisteme de agricultură în Munții Apuseni*, în *Apulum*, VII, 1971, p.509; Romulus Vuia, op. cit., p.438,445.

⁴ Ștefan Manciulea, *Bazinul Trascăului*, *Buletinul Societății Regale Române de Geografie*, tom XLVIII, București, 1930, p.119.

ocupate de agricultura în terase. Dacă în Munții Poiana Ruscă avem de-a face în principal cu așezări de culme de tip adunat, în jurul cărora coboară de-a lungul curbilor de nivel terasele, în Munții Apuseni. Suntem în prezenta unui habitat de tip răsărit, împrăștiat chiar, cu tendințe slabe de adunare în "crânguri", terenurile cultivate pe versanți apar acolo unde condițiile de expunere sudică, estică și sud-estică, o permit la distanțe variabile nu de vatra satului ci de gospodăria proprietarului⁵.

În ce privește înălțimea până la care urcă aceste terase, la condițiile de ordin fizico-geografic trebuie să adăugăm presiunea factorului demografic și condițiile istorice care au favorizat acest fenomen. Perioadele de avânt demografic au fost peste tot în Europa perioade de locuire și de utilizare a terenurilor în zonele muntoase. Aceste perioade de creștere demografică au favorizat de pildă în zona Munților Apuseni fenomenul de roire, ușor de sesizat prin numele de localități perechi (Gârda de Jos, Gârda de Sus, Vidra de Jos, Vidra de Sus). O serie de adaposturi până atunci temporare au devenit locuințe permanente ai căror locuitori au fost nevoiți să pună în valoare din punct de vedere agricol terenurile care le aveau la îndemână.

În rândul evenimentelor și fenomenelor istorice care au condus la dezvoltarea agriculturii de munte amintim războaiele lungi și repetate care au mărit gradul de insecuritate a populației de la șes nevoită să se retragă, temporar sau definitiv, în zonele mai adăpostite de munte. La aceasta se adaugă fenomenul pe care l-am amintit deja al colonizării de grupuri etnice alogene, populația autohtonă fiind nevoită să se retragă spre zonele mai puțin prielnice din punct de vedere agricol ale muntelui.

Agricultura în terase reprezintă elementul cel mai spectaculos al agriculturii de munte românești și ea se constituie în una din mărturiile cele mai grăitoare privind vechimea acestei îndeletniciri și prin aceasta fiind un argument al vechimii și continuității neîntrerupte a elementului etnic românesc pe aceste meleaguri, fapt sesizat de diverși cercetători dintre care amintim numele lui Romulus Vuia.

Caracterul de arhive documentare care a fost atribuit acestor terase vine de la modul în care se formează. Aceste terase împreună cu răzoarele care le despart se pot forma numai dacă terenurile sunt arate regulat și se mențin numai în condițiile cultivării obligatorii, astfel putând fi anulată acțiunea distructivă a factorilor de mediu, foarte puternică în zonele de munte (acțiunea apei pluviale, fenomenul de șiroire, alunecări de teren), care fac ca durata potențială de distrugere să fie mult mai scurtă decât cea de formare. Răzorul acestor terase s-a format prin acumularea în timp a primei brazde de la arăturile succesive și care tind să aducă terenurile de cultură cât mai aproape de poziția inițială. Înălțimea răzoarelor poate fi considerată ca un indiciu al vechimii lor ținând cont și de condițiile istorice în care s-au format: sistem de cultură extensiv cu maxim două sau trei câmpuri care exclud folosința agricolă anuală a pământului. De fapt sistemul uzual în zonele cu relief accidentat a rămas până astăzi cel numit al "moinei plurienale" ce constă în cultivarea unui teren un anumit număr de ani (în mod obișnuit 2-3 ani) și apoi lăsarea pământului, (respectiv) în pârloagă un număr mult mai mare de ani (10-20 ani)⁶.

Apresiasi vechimii teraselor pe baza înălțimii răzoarelor despărțitoare trebuie făcută însă în mod obligatoriu prin luarea în considerare a condițiilor topografice locale. Înălțimea lor este potențial mai mare pe versanții situați în pantă mai accentuată și mai mică cu cât unghiul pantei este mai scăzut. Pe de altă parte diminuarea treptată a energiei solului conduce spre o stare de echilibru când terasa ajunge aproape de orizontală, situație în care răzorul nu mai crește în înălțime sau crește foarte puțin. În funcție de unghiul pantei, starea de echilibru amintită este obținută la înălțimi variabile. De aici apare posibilitatea ca răzoare mult diferite ca înălțime să aibă vârste asemănătoare sau răzoare cu înălțime comparabilă să corespundă unor vârste diferite⁷.

Literatura de specialitate etnografică a legat formarea teraselor de acțiunea plugului cu corman schimbător, unealtă utilizată pe scară largă până astăzi în satele românești de munte din cauza bunei

⁵ Romulus Vuia, *op. cit.*, p.92.

⁶ Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.138-141.

⁷ Barbu Ștefănescu, *Importanța metodologică a studierii agriculturii de munte în condițiile cercetării etnografice actuale*, în *Crisia*, XVII, Oradea, 1987, p.383-384.

adaptări la condițiile pedologice și de relief specifice⁸. De remarcat este faptul că sunt zone unde formarea teraselor este opera exclusivă a plugului cu corman fix, caz în care se ară "într-o singură brazdă" revenindu-se la același capăt al locului de arat mergând "în gol", fără brazdă. O astfel de situație a fost întâlnită în satele de pe platoul calcaros din apropierea Vașcăului (Cîmp, Colești)⁹.

Referitor la toate acestea Romulus Vuia scria: "Toate aceste terase presupun o vechime și continuitate pentru că altfel nu ne putem explica perfecta lor adaptare la condițiile neprielnice pe înălțimi și păstrarea lor în cursul veacurilor . Ele nu pot fi atribuite nici unui alt popor decât celui ce le cultivă astăzi, singurul care a putut crea această formă de civilizație străveche pe înălțimi și a-i asigura continuitatea până în zilele noastre "¹⁰.

IOANA JOSAN
Universitatea Oradea

⁸ Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească, Transilvania studiu etnografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.195.

⁹ Cf. Barbu Ștefănescu, *op. cit.*

¹⁰ Romulus Vuia, *op. cit.*, p.92.